

213 ANNE FASTRUP

Lektor, Institut for Kunst og Kulturvidenskaber, Københavns Universitet

KRIGENS TAKT

Anders Engberg-Pedersen

EMPIRE OF CHANCE

The Napoleonic Wars and
the Disorder of Things

336 sider. Harvard University Press

Krig udgør sammen med kærlighed et af de vel nok mest udbredte temaer i verdenslitteraturen historisk set. Men mens kærligheden aldrig er gået af mode, mister tvekampe, belejringer og store slag deres underholdningsværdi omkring slutningen af det 16. århundrede, i takt med at eposset taber definitivt terræn til prosagenrerne. Tredivsårskrigen og de mange militære sammenstød mellem habsburgerne og tyrkerne i sidste halvdel af det 17. århundrede bliver dog gentagne gange gjort til genstand

for halvt-fiktive, halvt-faktuelle beretninger i datidens populærlitteratur, f.eks. i de franske *nouvelles* og de tyske *Romanen*. I Anders Engberg-Pedersens store bog *Empire of Chance. The Napoleonic Wars and the Disorder of Things* (Harvard University Press 2015) om forholdet mellem militærterrori, krigsførelse og romankunst hedder det imidlertid – og rimeligvis – at krigen melder sig som en særlig stor ikke bare litterær, men også erkendelsesmæssig udfordring i kølvandet på Napoleonskrigene. De store slag ved Austerlitz, Jena, Auerstedt, Borodino og Waterloo, udkæmpet af mobile massehære, gør det uomgængelig klart, at krig i meget vid udstrækning styres af tilfældighed,

uforudsigelighed og ukontrollable kædereaktioner, som ingen rationel strategisk planlægning kan gardere sig imod endsige håndtere i den konkrete situation. Hvilke nye militær-teorier eller hvilken ny "krigsdiskurs" generer denne erfaring? Hvilke kognitive evner og "teknologier" forsøger man at udvikle hos krigens aktører? Hvilke narrative former kan skildre krigens kaos? Hvilke forandringer i den Napoleonske krigsdiskurs gør overhovedet, at krig bliver et anliggende for romanen, der jo indtil da har handlet om intimsfæren? Dette er nogle af de spørgsmål Engberg-Pedersen undersøger gennem de 242 store og tætskrevne sider (efterfulgt af 100 sider noter), som udgør *Empire of Chance*. De fire og et halv kapitler er helliget en grundig granskning af de "epistemologiske" forandringer i tyske og franske militærafhandlinger fra før, under og efter Napoleonskrigene, det sidste halvandet kapitel beskrivelsen af krig i to af det 19. århundredes romanhovedværker: Stendhals *Hoffet i Parma* og Tolstojs *Krig og Fred*.

Michel de Certeaus berømte skelnen mellem *strategi* og *taktik* synes at ligge som en skyggestruktur under bogens analyser. Men som allerede titlen markerer, er det den anden store Michel, Michel Foucault,

og dennes epistemologi og diskursanalyse, der udgør bogens vigtigste teoretiske inspiration – dog uden at forfatteren af den grund overtager forbilledets 'konstruktivisme'. Det er således ifølge Engberg-Pedersen ikke diskursen, der skaber krigen, men krigen der skaber diskursen. Litteraturen, der beskrives som befindende sig både inden for og uden for krigsdiskursen, og hvis fortællerformer, perspektiv og plot (eller mangel på samme) udlægges som symbolske former, der mimer erkendelsesformer, responderer imidlertid ikke direkte på krigen. De litterære krigsfremstillinger læses i stedet som reaktioner på den militære kartografis og historiografis tiltagende tendens til at idealisere kejseren og krigen. *Empire of Chance* er således en historie om litteraturen som krigens sandhedsvidne.

Engberg-Pedersen starter i Laurence Sternes roman *Tristram Shandy*, hvor den på daværende tidspunkt stadigvæk fremherskende, men i stigende grad utidssvarende teori om krigsførelse, gøres til genstand for satire. Den tidlige moderne teori opfattede krig som belejring af byer, fæstningsværker og forsvarsværn. Matematikken og geometrien dannede dens epistemologiske grundlag. Fra Sternes satire over

den geometrisk-strategiske forståelse forfølger Engberg-Pedersen nu krigsdiskursens udvikling i retning af en stadig mere erfaringsbaseret og taktisk forståelse af krig. Den preussiske general og militærteoretiker Carl von Clausewitz' forfatterskab fungerer som det paradigmatisk eksempel på denne taktiske vending i den militære pædagogik og teori.

Den taktiske krigsdiskurs repræsenterer et interessant modstykke til den tyske idealisme i samme periode, noterer Engberg-Pedersen. For mens Kant, Fichte og Hegel har travlt med at understrege subjektets rolle i opbygningen af den ydre verden, har militærteoretikerne, ikke mindst Clausewitz, travlt med at vise, hvordan den ydre verden former 'subjektet'. Og mens Hegel opfatter krigen som det medie, verdensånden træder frem i, så betragter militærteoretikerne krigen som den virkelighed, ånden kommer til kort i. Krigens aktører kan ikke forlade sig på fornuften alene, for krig består et meget langt stykke af vejen af ukontrollable fysiske faktoreres friktion (begrebet er Clausewitz'). På baggrund af sine krigserfaringer talte Clausewitz derfor om vigtigheden af at besidde "en taktisk dømmekraft", en åndsevne som preusseren angiveligt havde fundet inspiration

til i Kants begreb om den logiske takt. Den taktiske dømmekraft er en dømmekraft, som gør generalen i stand til på et specifikt sted, mens kuglerne flyver om ørerne på ham, og mens slagmarken ligger indhyllet i røg og damp, at sammenfatte sine fragmenterede sanseindtryk i en dom, der kan omsættes til en ordre.

For at tilfredsstille Napoleons behov for detaljerede landkort baseret på præcise opmålinger iværksatte den franske stat i begyndelsen af det 19. århundrede en storstilet produktion af kartografiske kort. Den referentielle funktion ved de kartografiske kort, der også kunne aftegne de napoleonske hær-fremrykninger tidslighed og som ofte først blev produceret *efter* slaget, fortrænges imidlertid gradvis af en forherligende og dermed stadig mere fiktiv fremstilling af kejseren som havende absolut kontrol over tid og rum. De kartografiske afbildninger af landskaberne og af kejserens store militæroperationer har således efterhånden lige så lidt med krigens virkelighed at gøre, som de strategiske kort, de geometriske fæstningsanlæg og belejringsmodellerne havde i slutningen af det 17. århundrede. Den kløft mellem krigen og diskursen, som Clausewitz m.fl. havde forsøgt at bygge bro over ved hjælp af konkret viden og udøvelse

af taktisk dømmekraft, er således i færd med at åbne sig igen. Og her kommer litteraturen på banen. Ifølge tesen i *Empire of Chance* begynder Kleist, Balzac, Stendhal og Tolstoj at interessere sig for, hvordan krigen opleves i virkeligheden og kan fremstilles narrativt, i det øjeblik hvor statsmagten begynder at pynte på krigens virkelighed.

Balzac er en af de første forfattere, der føler sig udfordret af den kartografiske idealisering. Hans forsøg på at skildre krigens virkelighed mislykkes imidlertid, fordi hans æstetiske valg står i kontrast til hans militær-epistemologiske grundlag. Balzac vil nemlig både skabe en total ('kartografisk') og en virkelighedstro skildring af krigen. Stendhals beskrivelse af slaget ved Waterloo i *Hoffet i Parma* prægtes derimod af overensstemmelse mellem det skildrede (krigen), de æstetiske valg og det epistemologiske grundlag, der synes at stamme fra Clausewitz. De epistemologiske implikationer af Stendhals æstetiske valg består først og fremmest i opgivelsen af den alvidende fortæller. Hermed brækkes den fiktive verdens tids- og rumstruktur i stykker: Rummet brydes op i impressionistiske fragmenter, mens krigens forløb eller plot fragmenteres i små, næsten usynlige sub-plots

(to soldater, der falder døde om her, fire soldater der pludselig dukker op dér), som først aktualiseres i det øjeblik, hvor de kommer inden for hovedpersonen Fabrices sensorium. Hos Stendhal kan krig ikke længere tænkes. Men krig kan gøres tilgængelig for læserens virtuelle erfaring gennem narrative teknikker.

Krig og fred indeholder et historisk og biografisk opgør med de historiske fremstillinger af slaget ved Borodino, som Tolstoj havde studeret grundigt. Tolstoj vil korrigere en historieskrivning, der var præget af efterrationalisering, idealisering og forenkling, ved at skabe en narrativ modus, der kan skildre krig som en proces, hvor kontingente begivenheder kolliderer med hinanden. Ligesom Stendhal er Tolstoj tæt på Clausewitz i sin forståelse af krigen. Både i det tidlige værk *Sevastopol Stories* fra 1850'erne og i *Krig og fred* skildrer Tolstoj, der senere indrømmer sin gæld til Stendhal, således krig som en eksplosion af forbindelsesløse sanseindtryk. *Krig og fred* viser dermed krig som det menneskelige sanseapparats og den episke fortællings yderste grænse. Krig kan i sidste ende ikke gøres tilgængelig for læserens virtuelle sanseerfaring.

Empire of Chance bærer vidnesbyrd om en imponerende belæsthed

inden for det sene 18. og det tidlige 19. århundredes militærteori – en ros, der måske desværre risikerer at skræmme en læser eller to væk. Men takket være en bred filosofisk dannelse og en veludviklet sans for at sammenfatte de detaljerede læsninger i prægnante formuleringer lykkes det Engberg-Pedersen at løfte det militærteoretiske stof op på et abstraktionsniveau, hvor det militærteoretiske stof viser sig at være indskrevet i bredere (og mere kendte) epistemiske og/eller epistemologiske ordener. Men en styrke kan som bekendt også være en svaghed, og hvis man skulle komme med indvendinger mod denne i mange henseender respektindgydende bog, så skulle det netop være, at argumentationen af og til forekommer unødigt abstrakt. Man ender faktisk med at længes efter krigens virkelighed. Endvidere kan det, i hvert fald for denne læser, være svært at se, hvad forskellen på teori, diskurs, epistemologi og det epistemiske egentlig er, og om forskellen overhovedet gør nogen forskel. Fremmer alle disse abstrakte distinktioner, niveauer og ordener vores forståelse af de litterære beskrivelser af krig og af forholdet mellem krig og litteratur? En tredje og sidste indvending går på antallet og på udvalget af litterære eksempler. En af bogens vigtigste argumenter er,

at romanens sandfærdige krigsfiktioner udgør et modtræk til statsmagtens løgnagtige krigsfiktioner. Det argument ville have stået stærkere, hvis det havde været udviklet på grundlag af en bredere litterær empiri. Med andre ord så kunne Engberg-Pedersen med fordel have bevæget sig uden for litteraternes *comfort zone* for at undersøge rækkevidden og gyldigheden af sit argument. Sådanne indvendinger skal dog ikke skygge for, at *Empire of Chance* er en kundskabsrig, velskrevet og på mange måder suveræn bog. •

